

Проблеми визначення змісту

об'єктивної сторони злочину, передбаченого частиною 1 статті 184 Кримінального кодексу України

Д. І. Масол

здобувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджується визначення змісту об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, а також розмежування злочинів із суміжними складами, ці питання завжди є актуальним і для науки кримінального права, і для практичних потреб.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК України; безплатна медична допомога; незаконна вимога винагороди; розмежування юридичних складів.

В статье исследуется значение состава объективной стороны преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 184 УК, а также разделение преступлений со смежными составами, данные вопросы всегда актуальны и для науки уголовного права, и для практических потребностей.

Ключевые слова: объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 184 Уголовного кодекса Украины; бесплатная медицинская помощь; незаконное требование вознаграждения; разграничение юридических составов.

In this article we could find the meaning of composition of the objective part in crime foreseeing in part 1 article 184 Criminal Code, differentiation of crimes with adjacent compositions, all these questions are always vital for science in criminal law, and for practical needs.

Keywords: *objective part of crime foreseeing in part 1 article 184 Criminal Code of Ukraine; free medical aid; illegal requirement of reward; differentiation of legal compositions.*

Відповідно до ст. 49 Конституції України, у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Реалізація цього конституційного положення також гарантується Рішенням Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10-рп/02 у справі про безоплатну медичну допомогу. Водночас поширеним є явище незаконної оплати послуг медичного характеру у державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Хоча це у багатьох випадках і викликано причинами об'єктивного характеру – зокрема, недостатнім фінансуванням діяльності медичних установ, проте порушення права громадян на безоплатну медичну допомогу погіршує стан здоров'я населення України, та в кінцевому підсумку – генофонд нації.

Одним із проявів порушення права громадян на безоплатну медичну допомогу є вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 184 КК України, а саме – незаконна вимога оплати такої допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я. Передбачений ч. 1 ст. 184 КК злочин виявляється у вимозі, зверненій до хворого або будь-якої іншої особи, оплатити вартість такої медич-

ної послуги, яка, згідно з чинним законодавством, має надаватись безоплатно. Для встановлення змісту ознаки «вимога» пропонуємо подивитись, перш за все, тлумачні словники. Традиційно під вимогою розуміють побажання, прохання, висловлене так, що не припускає заперечень [1, літера В] Словник С. І. Ожегова визначає вимогу (требование) як «выраженную в решительной категорической форме просьбу, распоряжение» [2, буква Т]. Якщо звернутись до висловлених у науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу та підручниках з кримінального права позицій відомих українських вчених, то можна побачити, що їх думки з приводу змісту дій, які утворюють об'єктивну сторону злочину за ч. 1 ст. 184 КК, ґрунтуються на зазначених вище положеннях тлумачних словників. Так, П. П. Андрушко зазначає, що під вимогою оплати за надання медичної допомоги слід розуміти висловлену в категоричній формі пропозицію, або прохання, висловлені так, що не припускають заперечень і є формою примусу (примушування). Надалі цей науковець ще раз підкреслює: «Вимога оплати за надання медичної допомоги повинна мати характер примушування до такої оплати. Сама по собі пропозиція, прохання оплатити надання медичної допомоги, яка не має характеру примушування, складу передбаченого ч. 1 ст. 184 КК злочину не утворює» [3, с. 553].

Підтримує таке розуміння «незаконної вимоги» і судова практика. Так, Ясинуватським міськрайонним судом Донецької області був визнаний винним у злочині, передбаченому ч. 1 ст. 184 КК України, лікар анестезіолог-реаніматолог, який після проведення операції постраждалому у дорожньо-транспортній пригоді, повідомив батькам потерпілого про необхідність сплатити гроші за про-

ведену операцію як благодійні внески до благодійного фонду лікарні та оплатити рентген. Із свідчень батька випливає, що лікар вів мову про те, що хоча цей внесок і добровільний, але його необхідно сплатити, і через відповідну інтонацію його голосу батько сприйняв це як категоричну вимогу.

Водночас, Турійським районним судом Волинської області було виправдано підсудну у частині її звинувачення за ч. 1 ст. 184 КК України за таких підстав. Слідство вбачало ознаки вказаного злочину у тому, що лікар-інфекціоніст висловила батькові хворої незаконну вимогу придбати медикаменти в аптечному кіоску, розташованому у приміщенні лікувального закладу. Суд встановив, що підсудна лише відповіла на запитання про місцезнаходження аптеки, в якій батько хворої міг би придбати зазначені у списку ліки, та висловила невдоволення з приводу відсутності у близьких при собі грошей, достатніх для придбання згаданих медикаментів. Вимог придбати ліки вона не висловлювала.

Загалом погоджуючись з розумінням науковцями і практикою змісту ознаки «незаконна вимога оплати за надання медичної допомоги», відзначимо, що така вимога може розглядатись як прояв психічного насильства, адже становить собою негативний вплив на психіку людини, викликаючи різні почуття: занепокоєння, страху, гніву тощо. Водночас зауважимо, що з приводу співвідношення понять «психічне насильство» і «погроза» займаємо позицію тих учених, які не ототожнюють зміст цих ознак, а трактують психічне насильство ширше і вважають, що погроза є лише одним з його проявів [4, с. 16]. Наприклад, В. В. Іванова включає в зміст психічного насильства погрозу, обман, а також стан, який про-

являється в результаті психофізичного або психотехнічного впливу – стан гіпотичної чи зомбованої свідомості [5, с. 21]. М. І. Панов як про психічне насильство у широкому розумінні пише також про образу, знущання, цькування та інші схожі дії, які здійснюють негативний вплив на психіку особи [6, с. 29].

Також вважаємо, що вимога, про яку йдеться у ч. 1 ст. 184 КК, не обов'язково має бути відтворена в усній, письмовій чи іншій об'єктивізованій формі. На нашу думку, до незаконної вимоги оплати за надання медичної допомоги слід відносити і умисне створення такої обстановки, за якої потерпілий сам вимушений запропонувати матеріальну винагороду для уникнення можливих порушень своїх законних прав або прав своїх близьких. Таке розуміння вимоги, щоправда відносно складу вимагання хабара, впливає зі змісту примітки 4 до ст. 368 КК України. Відповідно до тексту цієї норми, вимаганням хабара визнається вимагання службовою особою з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади або службового становища дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Так само визначають зміст вимагання незаконної винагороди за ст. 354 КК автори науково-практичних коментарів до КК та підручників з Особливої частини кримінального права. Враховуючи схожість об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 1 ст. 184 та зазначених вище норм – а саме, ч. 2 ст. 368 КК та ст. 354 КК, вважаємо, що тлумачення ознаки «незаконна вимога» у ч. 1 ст. 184 має здійснюватись однотипно з указаними складами. Отже, включа-

ти і умисне створення такої обстановки, за якої потерпілий сам вимушений запропонувати оплату медичної допомоги для уникнення можливих порушень своїх законних прав або прав своїх близьких, а також для запобігання шкоди їх здоров'ю або життю.

Вимога оплати надання медичної допомоги може бути пред'явлена як до надання такої допомоги, коли така оплата є умовою надання певних послуг медичного характеру, так і після надання медичної допомоги. Як показує аналіз судової практики, перший варіант пред'явлення вимоги характерний для випадків медичного обслуговування осіб, не зареєстрованих на території району (міста), де знаходиться відповідний медичний заклад. Так, постановою прокурора Дарницького району м. Києва було порушено кримінальну справу за фактом вимоги незаконної винагороди оплати медичної допомоги в поліклініці № 3 Дарницького району. Як було встановлено слідством, до поліклініки з метою отримання допомоги звернувся громадянин І. В. В зазначеній поліклініці його повідомили про наявність розпорядження Головного лікаря щодо можливості надання безоплатної медичної допомоги особам, які не зареєстровані у Дарницькому районі м. Києва та в м. Києві взагалі, після обов'язкової оплати грошових коштів до бухгалтерії поліклініки у вигляді благодійного внеску та необхідність надалі звернутись безпосередньо до головного лікаря, який лише після сплати коштів може дозволити отримувати медичну допомогу у відповідній установі. Враховуючи погане самопочуття та необхідність отримати невідкладну медичну допомогу, потерпілий був змушений сплатити кошти в касу поліклініки № 3 у вигляді благодійної пожертви на укріплення матеріально-технічної бази поліклініки в сумі 100 грн.

Як бачимо, вимога оплати за надання медичної допомоги може поєднуватись з відмовою у наданні медичних послуг взагалі. Кваліфікація дій винного у таких випадках може відбуватись за сукупністю злочинів – складу, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, та злочину проти здоров'я особи, зокрема за ст. 139 КК, якщо ненадання допомоги може мати тяжкі наслідки для хворого, або реально потягло такі наслідки.

Як було зазначено вище, злочин, передбачений ч. 1 ст. 184 КК України, за зовнішніми ознаками (ознаками об'єктивної сторони) є подібним до складів, передбачених ст. 368 КК – одержання хабара, та ст. 354 КК – одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації. Цим обумовлюється необхідність у розмежуванні вказаних посягань.

Відмежування незаконної вимоги оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я від одержання хабара, поєднаного з його вимаганням, може здійснюватись за кількома критеріями:

1) за предметом злочину – по-перше, видається, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 184 КК, є «безпредметним». Як впливає з аналізу диспозиції ч. 1 ст. 184 КК, для визнання закінченим злочину, юридичні ознаки якого відображені в цьому положенні закону, достатньо самого факту вчинення незаконної вимоги з відповідним змістом. Таким чином, ч. 1 ст. 184 КК може ставитися у вину суб'єкту й тоді, коли реально оплата за медичну допомогу не була здійснена. Одержання хабара, поєднаного з його вимаганням, навпаки, має місце лише у випадках, коли хабародавець передає винному хоча б частину хабара. Тобто обов'язковим елементом складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК, є, в тому числі, й предмет – хабар. По-

друге, навіть якщо стати на бік підходу, відповідно до якого злочин, передбачений ч. 1 ст. 184 КК, має предмет, його характеристики відрізняються від характеристик предмета одержання хабара, поєданого з його вимаганням. Відповідно до абз. 1 п. 4 ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5, предмет одержання хабара має виключно майновий характер. Ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). В той же час, предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, якщо взагалі ставити про нього питання, є лише майно, а саме – гроші;

2) за конструкцією об'єктивної сторони складу злочину – об'єктивну сторону одержання хабара, поєданого з його вимаганням, утворюють дві дії, а до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, входить лише одна дія (незаконна вимога оплати медичної допомоги). Звернемо увагу, що і для складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, і для складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК, характерний такий нетиповий елемент, як зв'язок з певними обставинами, що не охоплюються відповідним складом злочину. Так, на рівні ч. 2 ст. 368 КК мова йде про зв'язок з «виконанням або невиконанням в інтересах того, хто дає хабар, або в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої влади чи службового становища», а на рівні ч. 1 ст. 184 КК – про зв'язок

з «наданням медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я». Як бачимо, вказані зв'язки також мають різний кримінально-правовий зміст – в одному випадку цей зв'язок «з'єднує» діяння суб'єкта з використанням ним наданої влади або службового становища (ч. 2 ст. 368 КК), а в іншому – з виконанням професійних обов'язків по наданню медичної допомоги (ч. 1 ст. 184 КК);

3) за моментом, з якого злочин визнається закінченим, – злочин, передбачений ч. 1 ст. 184 КК, визнається закінченим з моменту пред'явлення суб'єктом незаконної вимоги про оплату медичної допомоги, а злочин, передбачений ч. 2 ст. 368 КК, – з моменту, коли суб'єкт прийняв хоча б частину хабара (див. абз. 1 п. 10 ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5);

4) за суб'єктом злочину – суб'єктом одержання хабара, поєданого з його вимаганням, є службова особа (щодо змісту цього поняття див. п. п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК, а також – п. 1 ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5), а суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, є працівник сфери охорони здоров'я, що надає медичну допомогу.

Певні проблеми для правозастосовчої практики викликає також відмежування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, від злочину, передбаченого ст. 354 КК. У науковій літературі виділяється 3 критерії розмежування вказаних злочинів: 1) суб'єкт злочину – суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, є працівник сфери охорони здоров'я, який перебуває у трудових правовідносинах з державним чи комунальним закладом охорони здоров'я, а суб'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК, є працівник державного

підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою; 2) цільове призначення коштів – при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, суб'єкт вимагає передачі коштів на користь закладу охорони здоров'я, а при вчиненні злочину, передбаченого ст. 354 КК, вимагає та одержує вигоду для себе особисто; 3) за розміром коштів – при кваліфікації злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, розмір коштів

значення не має, а за ст. 354 КК відповідальність настає лише в разі, коли суб'єкт вимагає та одержує кошти в розмірі не менше двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян [3, с. 555, 7, с. 455]. Однак з урахуванням викладеного нами вище, вважаємо, що до таких критеріїв слід віднести ще й предмет злочину, конструкцію об'єктивної сторони та відповідно момент закінчення злочинів.

Література

1. Тлумачний словник української мови, літера – В; www.slovnuk.net.
2. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка (буква – Т). – М. : Изд-во «Азъ», 1992.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – С. 553.
4. *Меньшагин Д. В.* Преступления против органов власти. – М., 1939. – С. 16.
5. *Иванова В. В.* Преступное насилие: Учеб. пособ. для ВУЗов. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – С. 21.
6. *Панов Н. И.* Квалификация насильственных преступлений. – Харьков : Юридический ин-т, 1986. – С. 29.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 455.